

סיפורו של עתון הומור וסאטירה ארץ-ישראלי בשנות ה-40

נילי קופלוביץ

בעזריאל של העתון. שכן, בתום המלחמה חרל גוף זה לרכוש גיליונות רבים במרוכז, ו"סיכות" איבד את הקרקע המוצקה תחת רגליו. הקושי העיקרי של העתון נבע מהעובדה שהיה כתוב עברית... לדברי בס, מספר קוראי העברית באותם ימים היה מוגבל למדי. עניין זה מצא את מקומו גם ב"סיכות", במכתבו של הילד אלחנן השח לחברו כי הוריו מנסים להשכיר חדר ותלו לשם כך מודעה. אף אחד לא הגיע. השכנים הציעו כי יפרסמו גם נוסח בגרמנית, בצד העברית, כדי שהבעיה תיפתר. העתון הפסיק להופיע בדצמבר 1945. (בספריית בית אריאלה קיים עותק מ-8 במרס 1945, אך בס טוען כי הצליח להוציא את העתון עד סוף השנה.) הסיבה להפסקתו — כלכלית, כפי שאומר יוסף בס: "החלטתי שבמקום להמשיך ולהוציא את 'סיכות' — שכולם יצחקו ואני אבכה, שיהיה להיפך."

1940. העתון התפרסם בימי חמישי (למעט בחגים), מדי שבוע, באופן מסודר. המערכת היתה בתל אביב. ונדרה ממקום למקום: מרחוב הרמן כהן 5 לאלנבי 109 ולבסוף ביהודה הלוי 104. בית הדפוס גם הוא לא היה קבוע: תחילה "הארץ" אחר כך דפוס "ספר", דפוס עזריאל ולבסוף — דפוס שוהם. תחילה התפרסם העתון כחוברת בת 12 עמודים. באוקטובר 1941, בעקבות חוק צמצום העתונות בגלל המחסור בנייר — ירד מספר העמודים לשמונה. לדברי בס, שהיה עורכו של "סיכות" כל השנים, נפוץ עותונו בכל הארץ. מספר הקוראים היה מגיע בחגים לאלפיים, ובימים רגילים — לפחות מכו. מנוי קיבוצי קבוע היה לוועד למען החייל, שקנה כמה מאות עותקים, והיווה מרכיב חשוב בתקציב העתון. ההישענות על הוועד למען החייל היתה

"שפילקי" היה שמו של עתון סאטירה שהופיע בפולין בין שתי מלחמות העולם. כשהגיע יוסף בס לארץ, זכר את העתון שעבר בו, והחליט להוציא עתון דומה. ואף קרא לו בשם דומה: "סיכות". יוסף בס עלה לארץ ישראל בשנת 1936, תוך כדי לימודיו בטכניון פולני, כאשר נאסר על תלמידים יהודים לשבת בכיתה ליד תלמידים פולנים, אלא במקום נפרד. בעקבות זאת הגיע לטכניון בחיפה וסיים בו את לימודי האדריכלות. העודה — יש, אך עבודה — אין. כחמש שנים עבד בעיריית תל אביב, ובתוך כך גם פרסם קריקטורות ב"דבר" וב"הארץ". מאז פיארו ציוריו את דפי "הארץ" במשך כ-40 שנה. בתקופת פעולתו הקצרה של עתון הסאטירה "עגל הזהב" עבד בו, וכשזה נסגר — החליט לפתוח עתון משלו, "סיכות". הגיליון הראשון יצא לאור ב-29 בפברואר

סיכות

שבועון להומור וסטירה

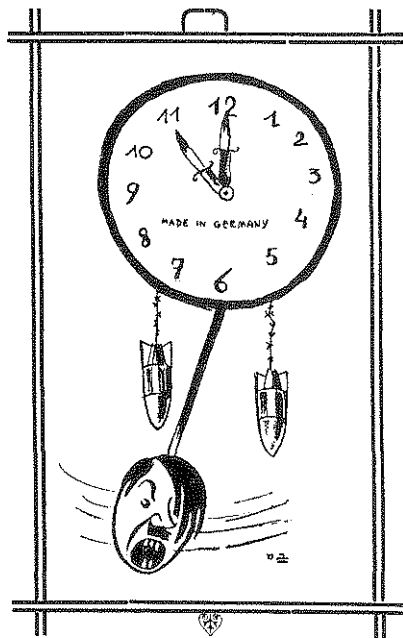
תל-אביב יום ה' 29.2.40 שנה ראשונה גיליון מס' 1

פטריזמים

כספון - בשוויץ, הוילה שלנו - בקפריסין, ילדינו לומדים - בלונדון
אבל לבנו, כנראה, כבר ישאר בארץ

סכנות

שעון זמננו...

פחגמים מענייני דיומא

המצב הפוליטי:
בין הפטיש ובין ה...מדאן.
פקודת הממשלה:
בשבת בין 8 ותשע בערב מותר
ל...האפיל - לפי החוק.
תקון במידור התפלה:
אין מפציץ בין פוצץ - לא
עצות ליעץ, אלא רצוצי לרצץ,
וקצוצי לקצץ.
מלחמה מודרנית:
לתקוף במנקים,
לשדוד את הבנקים,
ולשלם בבלנקים.
מהו המושג, מרחב מהיה?
השטרת כל דבר חי על פני
המרחב.
לאיזה מטרה נותנים ברייך
השלישי סכונ למכביר?
לטהר את השרץ בקנן טעמים.
מלחמה - היא ניאונרפיה,
הסכם - הוא מתימטיקה,
דיקטטור - הוא טבע.
קי 1

הימים ימי היטלר. קין - הוא רפאל קלצקין

המדורים ב"סיכנות"

בעמוד השער היתה מתפרסמת קריקטורה של יוסף בס. זו היתה בנושאים שונים: חברתיים או בענייני העולם הגדול והמלחמה. לדרוגמה: ביוני 1940 התפרסמה מודעת "מבוקש" על אדולף היטלר. להלן תיאורו:

גיל: 51

גובה: למטה מכל ביקורת

עניינים: חיה טורפת

סימנים מיוחדים: ידועים

כל המוצאו ומסגירו יקבל את הפרס חופש ושיתורו

מדור קבוע נוסף היה "במצולות שבעת הימים" - סאטירה שבועית, בחתימת י. אמודאי, הוא יעקב רוניק, ברשימה מ-3 בפברואר 1944 הוא דן בבעיות הגניבות בתל

מחיר העתון בראשית ימיו, בפברואר 1940, היה 10 מא"י. לאחר שישה חודשים עלה מחירו ל-12 מיל ולאחר כשנה ל-15 מיל. במלאת שנתיים לעתון עלה מחירו ל-20 מיל וכעבור שנה נוספת - ל-25 מיל. כעבור עוד חצי שנה - עלה המחיר ל-30 מיל ולבסוף הגיע למחיר של 35 מיל. כך בימים רגילים. במהדרות חג היה המחיר מעט גבוה יותר. ההתייקרויות, אגב, היו תוצאה של אינפלציה ראשונה בארץ - בימי מלחמת העולם השנייה.

הקשיים הכלכליים ליוו את העתון כל ימיו. לכן היו לא מעטים שכתבו בו שלא על מנת לקבל תשלום. מכירת המודעות אמנם היוותה מקור הכנסה, אך באותם ימים ענפי המשק לא היו מפותחים דיים. בס מספר כי העסיק אדם לצורך רכישת מודעות. הלה היה רוכש מודעות, גובה את מחירו ומקבל את חלקו. לאחר שזה רכש את אמונו, הלך וגבה את הכספים, לקח גם את החלק שנועד לעתון - ונעלם.

החלק הפרסומי היווה כ-20% משטח העתון. היו מודעות שהזמנו מידי בס והופיעו ברוח העתון. למשל, שמן "מגד" פורסם לעיתים מזומנות בקריקטורות. או פרסומת לסיגריות שלוותה בציורים הומוריסטיים, כמו הציור של כיתה משתוללת ומתחתיו כיתוב: היכן המורה? הלך לקגות סיגריות "לטיף". היו גם מודעות בנוסח ה"סטנד אפ קומדי" של ימינו: דוכן לחידוד וסאטירה עם אהובי הקהל בלהיטי העונה. וכן מודעות על הצגות: אוהל, המטאטא, האופרה ובתי הקולנוע. היו פרסומות לספרי הקריקטורות של בס עצמו ופרסומות לעתונים אחרים. גם "הצופה" קידם את מכירתו ב"סיכנות".

בין הכותבים ב"סיכנות", נוסף על בס שצייר קריקטורות, היו יעקב רוניק (שחתם גם ע. אמודאי, אביחנן, הילד אלחנן ור' יעקב). אורה זוננשיין (שם-אורי), אליעזר טרופה, מאיר אביזהר, ברוך קרופניק, אריה דיסנצ'יק, יוסף שוויק ודב שטוק (סדן). לעיתים תרמו חומר ידידים של בס - בהם שלונסקי וטשרני-חובטקי וכן רפאל קלצ'קין. האחרון חתם בשם קין.

בלתי מפלגתיים. לרשימה — כתב העתון — יש לצרף תעודת רופא המעידה כי המועמדים שפויים בדעתם.

היו לא מעט התייחסויות לבעיות המזון, המחירים והכמויות המצויות, או שמא יש לומר לא מצויות, בשווקים. הרבה נכתב גם על הבורגנות. בעלי בתים היוו מטרה לחצי הכותבים, כמו סיפור סאטירי על החברה שרה דגן שהתברגנה. גם כפטריוטיזם הצליפו ב"סיכות". בגיליון הראשון הופיעה קריקטורה

"סיכות" היה בפירוש עתון תל אביבי והיתה בו התייחסות רבה לעיר ולמוסדותיה, אולי משום שבסביבה עובד עיריה. לא נעדרה ביקורת על הביורוקרטיה. את הוועד הלאומי, מעין שלוחה של "הממשלה שבדרך", תקף "סיכות" לא פעם. כך למשל לגלג על נושאי הדין ה"דחופים" שהוועד מצא לנכון לעסוק בהם בימי המלחמה. או הצעת פרס של 1000 לירות במזומנים לרשימה של חמישה מועמדים להנהלת הוועד הלאומי, בתנאי שיהיו

"כך כותבים אצלנו" — היה מדור בעמוד האחרון ובו עשו לעתונים של אז את מה שמאיר שלו ושלמה ניצן נוהגים לעשות לעתוני ימינו. ביוני 1940 נכתב על אחד העתונים, שפרסם ידיעה על תנ"ך חדש בהוצאת הגרמנים — מטוהר מהשפעה יהודית ובו מופיע ישו כ"ארי" טהור. "סיכות" הציע פרס לעורכי העתון אם יצינו היכן נזכר ישו בתנ"ך. את כספי הפרס הציע "סיכות" להקדיש לקניית ספר תנ"ך לעובדי העתון כדי שילמדו בו למען לא יבואו לידי טעות.

מדור נוסף — "סאטירות פוליטיות" — היה של קין, הוא רפאל קלצ'קין. לדוגמה: "אות הצטיינות" שנכתב בתגובה לכך שהמר"שאל הנאצי גרינג קיבל אות הצטיינות מידי המלך האיטלקי:

... נאנק העולם במזל מאדים;
יש ארץ של גזע עליון ו"תרבות",
מחציתה מרצחים — מחציתה עבדים,
וקצין עליהם — עם אותות הצטיינות.

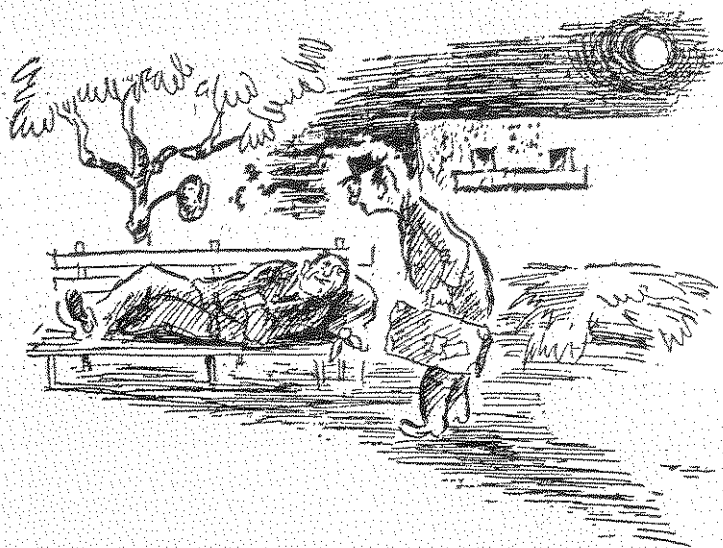
"שבוע טוב" — סקירה מדינית מאת פרשנו הצבאי, יוסף שוויק. זו כללה פרשנות צינית על הנעשה בשדות הקרב בעולם. מדורים נוספים: שיעורים בתולדות הספרות העברית, "מדור בדיחות", "סיכות לעולה" בדיחות מנוקדות וכן "היילינו מתבדחים" ו"צחקונו בנכר".

היו גם פרסומים מיוחדים. למשל גיליון לכבוד תל אביב, עם הרחבת גבולותיה במרס 1943. במאמר הדין בשמות הרחובות יצא הקצף על רחוב העבודה — שהרי עבודה אין בו...

נושאי הכתיבה

אחד הנושאים שהמערכת התייחסה אליהם בקביעות היתה מלחמת העולם. הקריקטורות על היטלר רבות — והן מתרבות לקראת סוף המלחמה. יש גם התייחסות מתמדת לבעלות הברית, כמו בקריקטורה בה נראים רוזוולט וצ'רצ'יל רכובים על גבו של צב ענק ותחתיה הכותרת: "העזרה ליהודי אירופה מגיעה אט-אט". מאמצע שנת 1943 — מרבית הקריקטורות של העמוד הראשי הן בנושאי המלחמה.

"שכון" פליטים בשדרות רוטשירד

— רד! אין זה מתנימוס שפליט אחד יפלוש לדירתו של פליט שני...

בעיות שיכון עולים אינן חדשות כפי שמתברר

הספרדי של תל אביב הוצג כ"בעיה קרדינלית" בימים של מלחמה עולמית. היחס לבריטים אוהד. ייתכן כי ביקורת ממילא לא היתה עוברת את הצנזורה, אבל יוסף בס אומר, כי לא היתה לו בעיה מיוחדת אתם, שהרי לבריטים יש גישה מיוחדת להומור. אין חיצים המכוונים אליהם בצורה חריפה, אבל ישנה למשל קריקטורה על פגישה של וייצמן עם הבריטים, שבה הוא מנסה למצוא דרך להחליף את צבעו של הספר הלבן לכחול-לבן.

יחס לערבים: אין. לא לטוב ולא לרע. כאילו העניין אינו קיים.

ההתיישבות העובדת אינה ניכרת ב"סיכות". העתון, כאמור, היה תל אביבי ולמרות שלדברי העורך הופץ בכל הארץ, הרי הנושאים היו עירוניים או כלליים.

בעיני אותם

"סיכות" מהווה פרק קטן בהיסטוריה של העתונות הישראלית. עם זאת היה זה חידוש שאין שני לו: עתון סאטירי שהתפרסם במשך כמעט שש שנים באופן רצוף. ניתן לדלות מתוכו שפע ידיעות על אירועים שונים, אך בעיקר על "הפכים הקטנים": בעיות חברתיות, הקיום היום-יומי, האווירה בזמן המלחמה והלך הרוח בציבור. אין ספק כי מיוצגים כאן הציניקנים — ולא הציבור הרחב, אבל דווקא זויות ראייה זו, היא שמציירת לעיתים תמונה בלתי משוחדת ללא ניסיון ליפות את הדברים. עם כל הביקורת הנמתחת, מעצם טיבם של הומור וסאטירה, הרי היא באה מתוך האהבה למקום: לתל אביב, לארץ ולאנשיה. הסיפור של ימי מלחמת העולם השנייה בארץ מובא כאן בחיך.

הרבה ילדים? — כדי שיהיה מי שיקרא את העתונים שיצאו בזמן האחרון.

העליצות של ימי סוף המלחמה, במרס 1945 עולה מקריקטורה על אוטובוס מלא וגדוש, שנזרק ממנו נוסע הרוצה לעלות: "אין מקום. חכה לאוטובוס של אחרי המלחמה." על מצב שירותי "אגד" אפשר ללמוד גם מפרסומות של החברה ב"סיכות", הפונות אל הקהל בבקשה להתאזר בסבלנות לשיפור השירות, כשהמצב ישתפר. "אגד" לא רווה נחת מ"סיכות": בספטמבר 1943 הופיעה קריקטורה של תור ארוך וגברת מהודרת מבקשת לדעת אם תוכל לקבל שני כרטיסים לקרית ענבים לתאריך 15 ביולי 1944. תשובת הקופאי: נותר רק כרטיס אחד — בעמידה.

ב-1944 התרבו בדיחות הדנות בגיוס לתטיבה היהודית הלוחמת (בריגדה). מחד — המשתמטים, כמו אותו אזרח העובר ליד פרסום הקורא לו: אחיך בשירות ואתה — התגייס! והוא אומר בפליאה: הרי אחי ברמת גן... ומאידך — החץ כוון אל הבריטים, לאחר שיחידות יהודיות לא צורפו לבריגדה היהודית, למרות הקמתה. כציור נראים שני חיילים יהודים העוברים ליד מודעה הקוראת להתגייס לבריגדה. האחד אומר לרעהו: עלינו להתפטר מהצבא כדי שנוכל להתגייס לבריגדה. ובענייני מזון: לפני המלחמה המסערה ריקה. בזמן המלחמה — עמוסה עד אפס מקום. לעומת זאת, בקריקטורה כחודש דצמבר 1944 שואלת אשה את בעלה: "איך להכין לך את הביצה החודש, יקירי?"

ההתייחסות למאורעות בחדשות — שולית. לעיתים ניגח "סיכות" מאורע כגון "כינוס להשלטת השפה העברית" שזכה לרשימה עוקצנית. העיסוק בבחירת הרב

של בס ובה "הפטרויוטים": זוג היושב בתל אביב, מדושני עונג ולדבריהם: "הכסף שלנו בשוויץ, הילדים בלונדון ולבנו כאן." כ-4 באפריל 1940 התפרסם חישוב משכורתו של מובטל: "כמה מרוויח מחוסר עבודה בחודש? הוא אינו משלם: שכ"ר, מיסים, קק"ל וכו'."

העלאות המחירים לפני חג הפסח זכו לרשימה עוקצנית. וכן, מתכון להכנת כופת תאות: לוקחים כרטיס-תלושים של שמן ומטגנים במחבת. מוסיפים את כרטיס הקמח וכרטיס הביצים. מערבבים עם מיסים שונים ולבסוף — מטגנים במחבת את סבלנותו של היישוב.

הסיגריות הפכו לבעיה לאחר שהוטלו עליהן מכסות. "סיכות" ליגלג על המנהג שהתפתח, להחזיק שני סוגי חפסות: סיגריות לאורחים וסיגריות טובות. כיוון שסיגריות נהוג להציע למי שיושב סמוך, החזיקו אנשים שתי חפסות נפרדות, בכיסים נפרדים. אך קרה שמישהו, בהיותו אחוז שרעפים, הוציא בטעות את הסיגריות הטובות...

סקירת שנת ת"ש ברחה "סיכות": שנת האבן, שהיישוב הפך ליבו לאבן והפך את מס החירום למס חרם. וכן — גלוג עתונאי: "יש לציין שבמשך שנת ת"ש היו כמה ימים שבהם לא הופיע עתון אחד חדש. ויהי הדבר לנס ופלא עד היום הזה."

בעניין העתונים היוצאים חדשים לבקרים, פרסם "סיכות" קריקטורה על אנשים המגיעים לגן ציבורי ואינם מוצאים מקום פנוי, שכן בכל הספסלים יושבים אנשים, כל אחד קורא עתון אחר. האחד מציע לחברו להמתין עד שמישהו יקום. מעיד לו חברו: "עד שזה יקום, יופיע עתון חדש." וכן: "למה לשיכנוזים כל כך